

УДК 37.371.09 (477)

Олена Павловська

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано актуальність розгляду проблеми професійної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу. Розглянуто вплив компетентнісного підходу на формування та розвиток основних (ключових) компетенцій особистості, роль і значення вчителя на сучасному етапі розвитку освіти.

Ключові слова: професійна компетентність, компетентнісний підхід, навчальний

процес, компетентність, особистісно орієнтоване навчання.

На основе теоретического анализа психолого-педагогической литературы обосновано актуальность рассмотрения проблемы управления учебным процессом в ОУЗ с позиций компетентностного подхода. Рассмотрено влияние компетентностно ориентированного подхода на формирование и развитие основных (ключевых) компетенций личности, роль и значение учителя на современном этапе развития образования.

Ключевые слова: *професіональна компетентність, компетентностний підхід, навчальний процес, компетентність, особистісно орієнтоване навчання.*

The urgency of the problem of teacher's professional competence of any educational institution is based on the theoretical analysis of the psychological and educational literature. The impact of competency-oriented approach to formation and development of a personality's key competencies, the role and importance of a teacher on the current stage of education are considered.

Key words: *professional competence, competence approach, the learning process, competence, personality-oriented education.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасної науки і техніки, технологізація життя, глобалізація суспільства, умови ринкової економіки на сьогодні потребують від школи творчого, креативного, самостійного в прийнятті рішень, інтелектуального, уміючого працювати в команді, морального випускника. І зрозуміло, що саме такого випускника має підготувати сучасний учитель, який є компетентним, професіоналом своєї справи, який швидко орієнтується у змінах і потребах освітнього простору. Сьогодні школа потребує якісного оновлення змісту освіти, має забезпечити становлення та розвиток гармонійної особистості учня. В навчальному закладі має бути створене нове освітнє середовище, де панує атмосфера взаєморозуміння всіх учасників навчально-виховного процесу – учителів, учнів і батьків. Нове освітнє середовище передбачає й новий зміст освіти, нові технології навчання і виховання, розвиток інтелектуальних здібностей дітей, щоб вивести кожного школяра на виховання культури творчого мислення. Сьогодні школа має формувати компетентну особистість, як зазначається в Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти. Основна роль у цьому процесі належить учителю. Тому проблема управління розвитком професійної компетентності вчителів як запоруки успішності навчального закладу набуває актуальності як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципово важлива для нашого дослідження проблема компетентнісного підходу, його психологічні та педагогічні положення розкриті в роботах Л.Бондаря, Г.А. Дмитренка, І.І.Драч, Г.В.Сльникової, І. Г.Єрмакова, І.А.Зимньої, С.А. Калашнікової, Ю.А. Конаржевського, В.В.Краєвського, В.І.Лугового, М.М.Поташника, В.П.Симонова. Теоретико-методологічні засади дослідження професійної компетентності визначені у працях В.І. Байденка, В.П. Беспалька, О.А.Дубасенюк, І.А. Зязюна, В.О. Калініна, Л.Г. Карпової, Н.В. Кузьміної, Н.В. Лобанової, В.І. Лозової, М.І. Лук'янової, А.К. Маркової, О.І. Пометун, Л.П. Пуховської, О.Я. Савченко, А.В. Хуторського та ін. Питання професійної компетентності стали предметом пильної уваги психологічної науки (Е. Зеєр, Є.О. Климов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ю.В. Поваренко та ін.).

Мета написання статті – здійснити теоретичний аналіз питання щодо професійної компетентності вчителів у контексті реалізації компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Науковці європейських країн вважають, що набуття людиною знань, умінь і навичок, спрямованих на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу [1]. Ось чому важливим є усвідомлення самого поняття «компетентність», а також розуміння, які саме компетенції і як необхідно формувати.

Поняття компетентнісної освіти прийшло до нас з інших країн. Методологічна база для виникнення терміна «компетентнісний підхід» була закладена в 60–х роках минулого століття американськими вченими, а згодом уключена до професійних освітніх програм США 1970–х років, професійно–підготовчих програм Великобританії і Німеччини в 1980–х роках [4]. Поява нового підходу в системі освіти спричинила ряд дискусійних питань та активно обговорювалася на різноманітних форумах, оскільки саме в цей час прозвучала низка звинувачень щодо некомпетентності викладачів, а також їх неспроможності підготувати висококваліфікованих спеціалістів. Ось чому виникла необхідність пояснення «компетентності», а також визначення компетентностей, якими повинен володіти викладач для ефективної підготовки майбутніх спеціалістів [9].

Саме поняття «компетентнісна освіта» (Competency–Based Education) виникло в процесі вивчення досвіду роботи американських учителів. Дослідник Джон Равен писав: «Незвичайною в цьому підході була спрямованість зусиль викладача. На відміну від більшості своїх колег, вчителька не була особливо заклопотана виконанням програми (і за змістом, і за термінами). Натомість її увагу було зосереджено на компетентностях, які учні могли набути, виконуючи ту чи іншу роботу. Ці компетентності містили стандартні шкільні навички: читання, письмо, орфографію та лічбу. Проте вони включали також пошук інформації, необхідної для досягнення мети, винахідливість, уміння переконувати, керувати та ін. [2]». Цей напрям посідав також провідні позиції у вищій педагогічній освіті США у 80–х роках ХХ ст. Компетентнісно орієнтоване навчання впливало не лише на структуру та форми навчання, але й на практичне накопичення знань. Хоча вимоги щодо впровадження компетентнісно орієнтованого навчання залежать від кожної конкретної країни, початкові й основні його принципи залишилися незмінними із 60–х років, а саме: зосередження уваги на результаті навчання; збільшення кількості практичних занять; результат як видима компетентність; оцінка набутої компетенції; удосконалення набутих знань [3].

Аналіз праць, присвячених розвитку компетентнісно орієнтованого навчання (Н.Хомський, Д.Ж.Равен, Р.Уайт, А.Маркова, І.Зимня), дає можливість умовно поділити цей процес на три етапи. Перший етап — 1960–70-і роки — уперше в науковій літературі з'явилися такі поняття, як «компетентність», «компетенція». Розпочинається робота над виділенням та систематизацією різних видів компетентностей. Діяльність людини, зокрема й засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, у якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто є компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у рамках певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність. Отже, компетентність – це результативно–діяльнісна характеристика освіти. Нижній поріг, рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату[2].

Другий етап — 1970 – 90-і роки — удалося створити перелік ключових компетенцій. Так, Джон Равен у своїй книзі «Компетентність у сучасному суспільстві» дає розгорнуте тлумачення цього терміна, а також наводить список 39 компетентностей. Основна увага тут зосереджується на категоріях «готовність», «упевненість», «здатність», «відповідальність» людини.

Третій етап — кінець 80–х років ХХ ст. — уже тоді, наприкінці 80 – на початку 90–х рр., була спроба визначити компетентності як певний освітній результат. Сьогодні, попри деякі розбіжності в підходах, фахівці США визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті: формування знань, умінь і цінностей особистості. Поняття професійної компетентності стає предметом спеціального всебічного розгляду. У нормативних документах та матеріалах міжнародних організацій чітко окреслене коло компетенцій, які повинні розглядатись усіма як бажаний результат освіти. Компетенція виступає головною складовою компетентнісно

орієнтованого навчання.

Компетентнісно орієнтований підхід спрямований на формування та розвиток основних (ключових) компетенцій особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що дасть їй змогу бути компетентною чи некомпетентною в певних питаннях або сфері діяльності. Однак дуже гострою залишається проблема реального застосування компетентнісного підходу, визначення процесуальних та організаційних основ його впровадження, проблема формування компетентності учнів у навчально-виховному процесі. Розв'язання цієї проблеми має вийти за межі теоретичних обговорень у площину інструментально-прикладного застосування. Важливою є творчість учителя у процесі розвитку особистості кожного школяра і підвищення творчої активності обдарованих дітей у процесі впровадження компетентнісно зорієнтованого навчання. Не менш важливим є формування професійної компетентності педагогічних кадрів для запровадження освітніх інновацій, створення умов для розвитку й реалізації творчого потенціалу учасників навчально-виховного процесу (не тільки організаційних, але й психологічних, мотиваційних).

Підготовка педагогів до реалізації компетентнісного підходу відбувається на фоні коректного відношення до їх досвіду та адаптаційних можливостей з використанням педагогічних технологій. Мета такого навчання – не «переробка» педагога, не трансляція йому нової інформації, не спантеличування інструкціями. Йдеться про створення безпечних умов, зміну установок та поведінкових стилів педагогів, стимулювання внутрішнього усвідомлення, яке розповсюджується на життя в цілому, а не тільки на професійну діяльність. Нові акценти в діяльності вчителя пов'язані з перерозподілом пріоритетів його функцій – від інформаційної до організаторської, консультативної, управлінської. Учитель має бути зараз не транслятором інформації, а організатором спрямованої на розв'язання навчальних завдань діяльності учнів. Закономірною є зміна акцентів і в учнівській діяльності – вона має бути активною, передбачати самостійну й самоосвітню роботу.

Компетентнісний підхід – це орієнтир національної системи освіти. Для того щоб він повною мірою став реаліями, є необхідною екстраполяція його ідей на педагогічний процес. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є нова мета навчання, очевидним стає те, що відповідно до неї мають бути адаптованими всі компоненти навчального процесу. На кожному етапі розвитку школи виникало та виникає питання щодо підвищення професійної майстерності педагогів. Це не випадково, бо саме вчитель є головною діючою особою різноманітних перетворень у галузі освіти, він має вирішувати нові завдання, які стоять перед загальноосвітніми закладами, а саме: гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; створення умов для вільного розвитку особистості; висування на перший план загальнолюдських цінностей і, в першу чергу, особистості дитини як вищої, унікальної людської цінності.

Традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набутті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусувалася на самих знаннях, а те, для чого вони потрібні, залишалось поза увагою. Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Саме це має врахувати вчитель у своїй діяльності, дібрати відповідні ключі до успіху кожної дитини. Необхідність уключення компетентнісного підходу в систему освіти визначається зміною освітньої парадигми як сукупності установок, цінностей, технічних засобів та ін., яка є характерною для членів конкретного суспільства. Компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти, що є його безперечною перевагою над іншими підходами. У таблиці наведено порівняльний аналіз основних постулатів знаннєвого та компетентнісного підходів до освіти (за матеріалами роботи Р.Пастушенка [10]).

Основні постулати знаннєвого та компетентнісного підходів

Знаннєвий підхід		Компетентнісний підхід	
Освіченість – це			
Знання	Кожному важливо пам'ятати певну кількість суджень (понять, правил, теорій тощо), які є «основами» для життєдіяльності	Мої знання	Кожному важливо навчитися мислити (осмислювати представлені для вивчення поняття, правила, теорії тощо), тому що основою життєдіяльності є освоєний досвід, витворені людиною власні принципи, стратегії діяльності, поняття і уявлення
Навчально-виховний процес - це			
Процес викладання – переко-нування	Треба дохідливо передавати ці судження іншим, у цьому мистецтво навчання та виховання	Організоване учителем учіння-самовихо-вання	Треба активно налаштовувати учня на пізнання, пропонуючи йому діяти, розв'язувати проблеми, спонукаючи до запитань
Навчання – це			
Вивчення низки предме-тів	Треба подати учням відібрані «головні» знання, а також забезпечити оволодіння учнями навичками для їх засвоєння	Формування компетенцій	Учні мають оволодіти низкою умінь та навичок: когнітивних (пізнавальних), креативних (творчих), комунікативних та організаційних і виявляти постійний інтерес до навчання. Предметні знання, не зникаючи зі структури освіченості, виконують у ній підпорядковану роль
Навчання спрямоване на			
Предмет науки, наук	Загальноосвітні предмети – це системи відповідно упорядкованих змістів навчально-виховного харак-теру, почерпнутих з однієї чи кількох наук	Об'єкти дійсності та фунда-ментальні об'єкти світу	Компетенції задаються стосовно певного кола предметів, ситуацій або процесів, які належать до реальних об'єктів дійсності, а також до фундаментальних об'єктів освіти

Висновки. Навчальний процес на основі компетентнісного підходу базується на принципах людиноцентризму, повазі й довірі до особистості, створенні ситуації успіху, взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу [5]. Компетентнісний підхід передбачає попит на особистість з розвинутим інтелектом, здатну конструктивно спілкуватися у багатофакторному світі, ефективно обробляти інформацію, продукувати ідеї, вирішувати конкретні життєві та професійні проблеми. Щоб сформувати таку особистість, має бути компетентний учитель, який чітко усвідомлює зміни та особливості сучасного навчального процесу, здатний мистецтво викладання видозмінити на мистецтво навчати дітей того, як потрібно самостійно вчитися. Саме питанню щодо розвитку професійної компетентності вчителів у системі методичної роботи будуть присвячені наші подальші дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієва О. Оцінка роботи загальноосвітнього закладу 1-го ступеня за кінцевими результатами : курс лекцій / О. Ануфрієва. – К. : Міленіум, 2003. – 32 с.
2. Байков Ю. Н. Диагностика социальной компетентности. Результаты апробации диагностики комплекса / Ю. Н. Байков, Д. Е. Егоров // Прикладная психология. – 2000. – № 6. – С.24.
3. Борова Т. Самокорекція процесу засвоєння знань учнями основної школи : автореф. дис.

- на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Т. Борова. – К., 2001. – 20 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник/ С.У.Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
 5. Драч І. І. Системний підхід як загальна наукова основа управління формуванням викладачів вищої школи / І.І. Драч // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2012. – № 3 (21). – С. 37-40.
 6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040с.
 7. Єльнікова Г. Адаптивна школа та адаптивне управління в освіті : зб. наук. праць / за заг. ред. Г. Є. Гребенюка. – Х. : Стиль Іздат, 2007. – С. 93-100.
 8. Иванов Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учебно-методическое пособие / Д.А. Иванов. – М.: АПКИПРО, 2003. – 101 с.
 9. Калашнікова С. А. Компетентнісно орієнтований підхід : базові поняття та положення / С. А. Калашнікова // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К. : КМПУ, 2010. – № 13 (1). – С. 32-40.
 10. Пастушенко Р. Український курикулум загальної освіти : етюд у тонах теорії рівнів навченості / Р. Пастушенко // Виклик для України : розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26-27 червня 2007 р., м. Київ / Україна - Проект «Рівний доступ до якісної освіти», АПН України, Державна установа «Директорат програм розвитку освіти» МОН України. – К. : ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. – С. 152-167.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Павловська Олена Валентинівна – заступник директора з навчально-виховної роботи гімназії № 136 м. Києва.

Надійшла до друку 15.12.2012 р.